

Marcin Szulc, Monika Piotrkowska-Dziamska***

Struktura planów życiowych młodzieży niedostosowanej społecznie przebywającej w młodzieżowym ośrodku wychowawczym

Teoretyczne ujęcie problematyki planów życiowych

Zachowanie człowieka jest uporządkowane i charakteryzuje się pewnymi parametrami: jest celowe, cele mają określone właściwości (poznawcze, afektywne oraz behawioralne), cele są zorganizowane hierarchicznie, co umożliwia płynne i dynamiczne funkcjonowanie, dynamika funkcjonowania systemu polega na powtarzaniu sekwencji: aktywizacja – utrzymanie – zakończenie działania celowego, rozwój prowadzi do coraz większej złożoności poznawczych, emocjonalnych behawioralnych aspektów systemu celów. Zaburzenia psychiczne można ujmować w kategoriach nieobecności celów, ich konfliktu (np. między pragnieniem a lękiem), albo trudności w ich osiąganiu. Terapia polega na reorganizacji systemu celów albo sposobów ich osiągania¹. Trudności w tworzeniu planów mogą być spowodowane nieprzystosowaniem do życia w środowisku społecznym. Załamanie się planów życiowych może prowadzić do pojawienia się zachowań nieprzystosowawczych. W literaturze można spotkać się z różnym rozumieniem orientacji temporalnej: cele życiowe, plany życiowe, aspiracje życiowe itp. Bywa, że pojęcie planów życiowych używane jest zamiennie z pojęciem celów. Autorzy rozumieją cel jako pożądany przez jednostkę standard inicjujący działania na poziomie świadomym, wynikający z pobudek wolicjonalnych, zaś plan jest operacjonalizacją celu, a zatem zawiera swoistą instrukcję realizacji celu². Pojęcie aspiracji do psychologii wprowadził K. Lewin³. P. Praisie twierdzi, że: „poziom aspiracji jest to

* Dr Marcin Szulc, Uniwersytet Gdański.

** Mgr Monika Piotrkowska, Gdańskie Centrum Profilaktyki Uzależnień.

¹ L.A. Pervin, *Psychologia osobowości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

² T. Mądrzycki, *Osobowość a plany życiowe*, „Przegląd Psychologiczny” 1996, Vol. 3–4, t. 39.

³ J. Koźielecki, *Psychologiczna teoria decyzji*, PWN, Warszawa 1975.

spodziewany z góry przez daną osobę wynik własnej czynności”⁴. Wybór przez jednostkę zadań o określonym stopniu trudności świadczy o poziomie aspiracji danej osoby.

Proces planowania, można umiejscowić w obrębie czynności myślenia⁵. Plany życiowe stanowią główny czynnik ukierunkowania osobowości przez którą rozumie się: „trwałe i nadrzędne tendencje motywacyjne jednostki”⁶. W tworzeniu planów znaczącą rolę odgrywają między innymi poglądy na świat, system wartości, pojęcie własnego „Ja”, motywacja wewnętrzna oraz zainteresowania. Funkcją planów (szczególnie wolicjonalnych) jest ułatwienie realizacji działania. Plany stanowią predyktor własnych działań, dzięki możliwości psychicznego wyprzedzenia zdarzeń, są narzędziem sterowania własnym zachowaniem, pozwalają na koordynację działania i zapewniają samokontrolę, stanowią przesłankę oceny efektywności działania (ocena zgodności między celem, planem a wynikiem), stanowią podstawę do podjęcia decyzji o kontynuacji bądź zaniechaniu działań. Można zatem powiedzieć, że plany z punktu widzenia motywacyjnego są tym ważniejsze, im ważniejszy jest cel. Zarówno cele jak i plany mogą mieć wartość motywującą. Tak dzieje się w przypadku celów ogólnych, złożonych i odległych.

Kształtowanie się planów życiowych

Włodzimierz Szewczuk⁷ uważa, że aspiracje wiążą się z systemem wartości jednostki. Aspiracje mogą ujawniać się i formułować pod wpływem wielu zmiennych, również tych nieuświadomionych przez jednostkę⁸. Nowe plany konstruowane są zazwyczaj rzadko, w przeważającej większości powstają przy wykorzystaniu już istniejących planów (własnych bądź innych osób) lub w wyniku obserwacji. Pamięć wykorzystuje metaplan do tworzenia nowych planów⁹.

Okres adolescencji wpływa znacząco na aktywność człowieka w procesie tworzenia planów. W tym czasie młodzież zmienia nastawienie wobec poznawanych faktów, które charakteryzuje się intensywną aktywnością intelektualną oraz dążeniem do poznania prawdy¹⁰. Decentracja i dominacja procesów pobudzania nad procesami hamowania bywają boleśnie odczuwane zarówno przez nastolatka jak i jego rodziców. Istotną funkcję w planowaniu przyszłości jednostki pełnią jej własne dążenia do wyboru kształcenia i zawodu. Bywa, że pomysły te stoją w konflikcie z wyobrażeniami opiekunów na temat przyszłości dziecka.

⁴ E. Syrek, *Aspiracje życiowe młodzieży niedostosowanej społecznie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1986, s. 232.

⁵ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995

⁶ T. Mądrzycki, *Osobowość a plany życiowe*, „Przegląd Psychologiczny” 1996, Vol. 3–4, t. 39, s. 85.

⁷ W. Szewczuk, *Psychologia: zarys podręcznikowy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.

⁸ W. Sikorski, *Aspiracje edukacyjno-zawodowe młodzieży niedostosowanej społecznie*, „Szkoła Specjalna” 1997, nr 2.

⁹ G.A. Miller, E. Galanter, K.H. Pribram, *Plany i struktura zachowania*, PWN, Warszawa 1980.

¹⁰ M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.

Łukaszewski i Małkiewicz uważają, że większość planów tworzonych przez młodzież ma charakter samospełniający się¹¹.

Wydaje się, że istotny udział w kształtowaniu się planów ma: motywacja wewnętrzna, pogląd na świat, zainteresowania, system wartości jednostki oraz pojęcie własnego „Ja”.

Osoby kierujące się motywacją wewnętrzną cechuje silne poczucie autodeterminacji oraz dostrzeganie własnych kompetencji. Motywacja wewnętrzna ulega amplifikacji, gdy jednostka osiąga sukcesy¹². Osoby o wyższej samoocenie wytrwale dążą do osiągnięcia celu, porażki w mniejszym stopniu wpływają na realizację teraźniejszych zadań, zaś sukcesy działają stymulująco. Na konstruowanie planów i ich realizację wpływają zmienne temperamentalne¹³. Osoby, które cechuje wysoka reaktywność częściej tworzą plany nierealistyczne i labilne. Generują cele zbyt trudne lub zbyt łatwe do osiągnięcia w odróżnieniu od jednostek niskoreaktywnych, u których plany są bardziej spójne i realistyczne¹⁴. Na kształt planów wpływ mają również warunki środowiskowe (demograficzne) jak wykształcenie, miejsce zamieszkania lub warunki materialne¹⁵. Jak można przewidywać czynniki te odgrywają znaczącą rolę w tworzeniu planów edukacyjnych młodzieży. Według Z. Zaleskiego jednostka jest w stanie generować plany i zmierzać do realizacji celu, gdy zostaną spełnione następujące warunki: 1) odpowiednia długość perspektywy czasowej, 2) umiejętność odraczania gratyfikacji, 3) niezależność od nagród o charakterze zewnętrznym (motywacja wewnętrzna stanowi cel sam w sobie i jest źródłem przyjemności)¹⁶. Jak wynika z powyższych rozważań w procesie kształtowania się planów bierze udział wiele zmiennych o charakterze złożonym i nakładających się na siebie, co odpowiada podejściu do analizy planów jako struktur o zależnościach sieciowych¹⁷.

Projekty osobiste B.R. Little'a

Projekty osobiste są jednostkami analizy dla psychologa osobowości¹⁸. W związku z zastosowaniem w badaniach metody pomiaru planów życiowych autorstwa B.R. Little'a warto w syntetyczny sposób omówić jego koncepcję projektów osobistych. Little tworząc własną teorię odwołał się do teorii konstruktów poznawczych Kelly'ego oraz do „programów

¹¹ D. Doliński, W. Łukaszewski, *Typy motywacji*, [w:] *Psychologia*, J. Strelau (red.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

¹² T. Mądrzycki, Osobowość a plany życiowe, „Przegląd Psychologiczny” 1996, Vol. 3–4, t. 39.

¹³ Tamże.

¹⁴ J. Strelau, *Temperament, osobowość, działanie*, PWN, Warszawa 1985.

¹⁵ J. Nurmi, *Planning, motivation, and evaluation in orientation to the future: A latent structure analysis*, „Scandinavian Journal of Psychology” 1989, Vol. 30, Iss. 1.

¹⁶ Z. Zaleski, *Psychologia zachowań celowych*, PWN, Warszawa 1991.

¹⁷ G.A. Miller, E. Galanter, K.H. Pribram, dz. cyt.

¹⁸ B.R. Little, *Personal projects analysis: Trivial pursuits, magnificent obsessions, and search for coherence*, [w:] *Personality psychology: Recent trends and emerging directions*, D.M. Buss, N. Cantor (red.), Springer-Verlag, New York 1989.

serii” Murraya. Pomyślna ich realizacja dostarcza jednostce zadowolenia z życia¹⁹. Wyniki badań Little’a wskazują, że plany umiarkowanie trudne i krótkotrwałe przynoszą więcej zadowolenia niż projekty długofalowe. Istotną rolę odgrywa też poczucie własnej skuteczności, które doceniał Bandura, w doprowadzeniu projektów osobistych do korzystnego zakończenia. Little definiuje pojęcie projektu osobistego jako serii działań zmierzających do osiągnięcia celu i charakteryzuje plan osobisty za pomocą następujących cech:

- plan akcentuje, że osobiste cele i pobudki zostały stworzone przez jednostkę,
- plan integruje dziedzinę poznawczą, afektywną i behawioralną,
- plan organizuje codzienną aktywność i porządkuje spojrzenie na przyszłość,
- plan rozpięty jest w określonym czasie²⁰.

Projekty osobiste mogą dotyczyć jednorazowej aktywności jednostki i prezentować różny stopień ogólności. Projekty jako intencjonalne akty obejmują szereg działań od przyziemnych do poważnych życiowych wyzwań, mogą być przyjemne i przykre, przynosić radość, ale i być źródłem cierpienia²¹. Little swoją koncepcję nazywa perspektywą społeczno-ekologiczną. Ludzki organizm poddawany jest działaniu systemów biologicznych, kulturowych, społecznych, środowiskowych i osobistych (intencjonalnych). Tworząc plany osobiste podmiot próbuje pogodzić i zintegrować te różnorodne wpływy oraz zaadaptować się do środowiska, w którym przyszło mu żyć²².

Little uważa, że projekty osobiste spełniają jeszcze inne podstawowe funkcje oprócz wyrażania „ja”:

- dostarczają satysfakcji z życia (wiąże się ze skutecznością działania),
- mają znaczenie dla funkcjonowania jednostki, jako autonomicznej osoby kierującej się wewnętrznymi standardami (wiąże się z integralnością projektów).

Badania związków pomiędzy dobrostanem psychicznym a skutecznością realizacji projektów oraz pomiędzy spójnością systemu projektów a poczuciem sensu życia wykazały, że miary dobrostanu psychicznego jak poczucie szczęścia i poczucie sensu życia pojawiają się w rezultacie doświadczania skuteczności działania i spójności systemu celów z naczelnymi wartościami. Osoby efektywne czują się bardziej zadowolone, co potwierdza związek pomiędzy celami a samoregulacją. Wykryto również związek pomiędzy wytrwałością a realizacją celów. Gollwitzer potwierdza, że uruchomienie wykonawczego nastawienia umysłowego prowadzi do wyższej skuteczności i odporności na dystraktory²³. Dążenie do bycia

¹⁹ T.S. Palys, B.R. Little, *Perceived life satisfaction and the organization of personal project systems*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1983, Vol. 44(6), s. 1221–1230.

²⁰ Tamże; N. Cantor, S. Zirkel, *Personality, cognition, and purposive behavior*, [w:] *Handbook of Personality: Theory and Research*, L. Pervin (red.), Guilford, New York 1990; T. Mądrzycki, *Osobowość...*

²¹ B.R. Little, *Personal projects and distributed self: Aspects of a conative psychology*, [w:] *Psychological perspective on the self*, J. Suls (red.); Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale 1993.

²² B.R. Little, L. Leci, B. Watkinson, *Personality and personal project: Linking Big Five and PAC units of analysis*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1992, Vol. 44, no 6.

²³ P.M. Gollwitzer, *The volitional benefits of planning*, [w:] *The psychology of action: Linking cognition and motivation to behavior*, P.M. Gollwitzer, J.A. Bargh (red.), The Guilford Press, New York 1996.

skutecznym podczas podejmowania aktywności może spełniać funkcję mechanizmu obronnego, będąc ucieczką przed odczuwaniem bezsensowności własnej egzystencji²⁴. Biorąc pod uwagę wyniki dotychczasowych badań można zauważyć, że istnieją związki pomiędzy skutecznością a satysfakcją z życia, pozytywnymi emocjami, brakiem emocji negatywnych oraz poczuciem sensu życia, celowością i rozwojem osobowości²⁵. Ludzie mają lepsze samopoczucie, jeśli ich działania przynoszą zamierzone rezultaty. Pozwala im to również przewidywać, że w przyszłości odniosą podobny efekt. Little uważa, że projekty osobiste można ułożyć hierarchicznie, ale bardziej interesująca jest analiza struktury sieciowej ukazująca liczne powiązanie między planami. Analiza zależności między planami – związków między nimi, pozwala uchwycić systemową spójność lub konflikt. Projekty osobiste są traktowane jako system, a nie jak wyizolowane jednostki²⁶. Little interesuje się wszystkim, nawet projektami mało znaczącymi, takimi jak pozmywanie naczyń po obiedzie, i traktuje je podobnie jak plany długofalowe. Niektóre projekty mogą stanowić ukrytą informację na temat systemu wartości jednostki (być lepszym człowiekiem), zaś inne stanowią tylko element organizacyjny życia (sprzątanie).

Zjawisko niedostosowania społecznego

Termin „niedostosowanie społeczne” podobnie jak termin „przystosowanie społeczne” nastrocza sporo trudności w definiowaniu, gdyż zachowanie ludzkie cechuje duża złożoność i rozpiętość, zaś bogactwo hierarchii wartości to samo zachowanie uważa za przystosowane w jednej kulturze, w innej zaś zgoła odmiennie²⁷. Pojęcie zostało upowszechnione przez behawiorystów amerykańskich nawiązujących do koncepcji Darwina, sprowadzając zachowanie człowieka do prostych reakcji zwierząt. Hilgard uważa, że osoby niedostosowane społecznie podobnie jak przystosowane przeżywają konflikty, ale ci pierwsi nie potrafią sobie z nimi poradzić²⁸. Do polskiej literatury pedagogicznej termin niedostosowanie społeczne wprowadziła Maria Grzegorzewska w 1959 roku definiując jako: „zespół wszystkich nieletnich wymagających specjalnych metod wychowawczych medyczno-psychologicznych i medycznych; tych wszystkich, wobec których z jednej strony pracodawca i urzędy publiczne muszą zastosować metody specjalne, z drugiej zaś strony wychowawcy muszą się uciekać do sposobów specjalnych; tych wszystkich, dla których trzeba czegoś innego niż

²⁴ R.F. Baumeister, *Escaping the self*, Basic Books, New York 1991.

²⁵ B.R. Little, I. McGregor, *Personal projects, happiness, and meaning: On doing well and being yourself*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1998, Vol. 74, no 2.

²⁶ Pervin L.A., *Psychologia osobowości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

²⁷ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań*, „Resocjalizacja” 2008, t. 1; I. Pospiszył, *Patologie społeczne*, PWN, Warszawa 2008.

²⁸ E.R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, PWN, Warszawa 1967.

dla zespołu innych”²⁹. Literatura psychologiczna utożsamia niedostosowanie społeczne jako zaburzenie osobowości³⁰. Wielu badaczy upatruje zakłóceń w relacjach społecznych między jednostką a otoczeniem w wyniku uszkodzenia sfery emocjonalno-wolitionalnej oraz zaburzeń charakterologicznych lub osobowościowych³¹. Niedostosowanie można też definiować jako negatywny wpływ wywierany przez wadliwy stosunek jednostki do wszelkich norm³². Rozpoznając niedostosowanie społeczne J. Konopnicki³³ zwraca uwagę na kryteria psychologiczne, a także społeczne konsekwencje zachowań. Jeszcze inną definicję niedostosowania podają A. Lewicki, L. Paryzek i B. Waligóra „nieprzystosowanie społeczne jest socjologicznym faktem niezgodności między systemem norm i wartości konkretnego człowieka a normami i wartościami tych grup, których jest członkiem, i społeczeństwa jako całości”³⁴. Wielu autorów podkreśla właśnie aspekt wadliwych relacji społecznych i niechęci do pełnienia ról społecznych zgodnie z oczekiwaniami. S. Górski tego typu zachowania nazywa wykołajeniem społecznym, którego przejawami są zachowania antagonistyczno-destrukcyjne³⁵. L. Pytka³⁶ dzieli definicje niedostosowania społecznego na cztery grupy. Autor wymienia definicje objawowe, teoretyczne, operacyjne oraz utylitarne. Definicje objawowe charakteryzują kategorie zachowań nieprzystosowanych, definicje teoretyczne skupiają się na charakterystyce symptomatologicznej oraz pojęciach teoretycznych, definicje operacyjne mówią o symptomach zjawiska oraz sposobach jego pomiaru, natomiast definicje utylitarne ujmują niedostosowanie od strony bezradności środowiska wychowawczego wobec jednostki³⁷. Jak wyraźnie widać z przytoczonych powyżej wybranych definicji niedostosowania społecznego, omawiana kategoria jest niejednorodna, niejednoznaczna i ca-

²⁹ M. Grzegorzewska, *Wybór pism*, PWN, Warszawa 1964, s. 317 i 318; K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, *Niedostosowanie społeczne – przejawy, przyczyny, sposoby terapii*, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 1978; K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, PWN, Warszawa 1980; D. Wójcik, *Nieprzystosowanie społeczne młodzieży. Analiza psychologiczno-kryminologiczna*, PAN, Warszawa 1984; A. Makowski, *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*, PWN, Warszawa 1994; B. Urban, dz. cyt.

³⁰ K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, PWN, Warszawa 1980.

³¹ B. Urban, dz. cyt.

³² T. Wolan, *Resocjalizacja: uwarunkowania, doświadczenia, projekty zmian. (Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – korektywną, uczącą się organizacją)*, Biuro Wydawnictw i Upowszechnień Kontrakt, Chorzów 2005.

³³ J. Konopnicki, *Niedostosowanie społeczne*, PWN, Warszawa 1971; D. Wójcik, *Nieprzystosowanie społeczne młodzieży. Analiza psychologiczno-kryminologiczna*, PAN, Warszawa 1984; M. Ciosek, *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*, Wydawnictwo Archidiecezji Gdańskiej Stella Maris, Gdańsk 1996; J.M. Stanik, *Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności*, [w:] W. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, PWN, Pedagogium: Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Warszawa 2008; B. Urban, dz. cyt.

³⁴ A. Lewicki, L. Paryzek, B. Waligóra, *Podstawy psychologii penitencjarnej*, [w:] *Psychologia kliniczna*, A. Lewicki (red.), PWN, Warszawa 1969; D. Wójcik, *Nieprzystosowanie społeczne młodzieży. Analiza psychologiczno-kryminologiczna*, PAN, Warszawa 1984 za: M. Ciosek, dz. cyt., s. 75–76.

³⁵ S. Górski, *Metodyka resocjalizacji*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1985.

³⁶ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2000.

³⁷ Tamże.

ły czas ulega redefiniowaniu. Ze względu na praktyczny wymiar aplikacyjny, autor przyjął stanowisko zbliżone do badaczy podkreślających wadliwość relacji społecznych osób niedostosowanych społecznie, co wpływa na proces wykluczania z tak zwanego „zdrowego” społeczeństwa, a co za tym idzie na kierunek aktywności celowej³⁸.

Metodologia badań własnych

Celem badań była próba odpowiedzi na pytanie czy osoby niedostosowane społecznie różnią się od młodzieży z grupy kontrolnej pod względem struktury planów życiowych i oceną poszczególnych ich wymiarów. Zmienną zależną (wyjaśnianą) stanowią plany życiowe badanych, zaś zmienną niezależną (wyjaśniającą) jest czynnik wykluczenia społecznego, a zatem pobyt w ośrodkach szkolno wychowawczych osób niedostosowanych społecznie³⁹. W badaniach nie poddawano ściśle kontroli poziomu niedostosowania społecznego. Uznano, że pobyt w ośrodku stanowi czynnik spełniający wymogi kwalifikujące do grupy kryterialnej, zważywszy, że wszyscy badani zostali umieszczeni na mocy decyzji sądu.

Przyjmuje się, że obie badane grupy będą różnić się od względem oceny planów: edukacyjnych, zawodowych, związanych z własnym rozwojem, rodzinnych, zdrowotnych, ekonomicznych, towarzyskich, moralno-duchowych oraz związanych z zainteresowaniami. Pojęcie „plany moralno-duchowe” może brzmieć niezbyt zrozumiałe, zatem warto wyjaśnić, jakie plany wchodziły w zakres tej kategorii. Autorzy zaklasyfikowali do omawianej kategorii plany związane z ekspiacją za popełnione grzechy np.: „przeprześć się z matką”, „oddać to co ukradłem”, „nie kraść więcej”, „być lepszym człowiekiem” „nie oszukiwać” oraz transcendentne, związane z życiem duchowym np.: „przeprześć Pana Boga”, „iść do spowiedzi”, „chodzić do kościoła”, „modlić się codziennie”, „pogodzić się z Bogiem”.

Badaniu poddano w sumie 85 osób. Grupę kryterialną stanowiło 39 chłopców w wieku od 16 do 19 lat, przebywających w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym Nr 1 w Malborku. Wybór ośrodka wynikał z faktu, że jest on największą na Wybrzeżu placówką resocjalizacyjną dla ponad 100 chłopców w wieku 13–18 lat, będących w normie intelektualnej. Przebywa w nim młodzież z całej Polski. W skład grupy kontrolnej wchodziło 46 chłopców, w wieku od 14 do 19 lat bez cech niedostosowania społecznego.

Badanych z grupy kryterialnej charakteryzowały opóźnienia szkolne, choć wszystkie osoby uczyły się w szkołach gimnazjalnych lub ponadgimnazjalnych i były w normie intelektualnej. Badani umieszczeni w ośrodku, zostali skierowani na mocy wyroków Sądów Rodzinnych i Opiekuńczych, z uwagi na znaczną demoralizację oraz konflikty z prawem. W grupie kontrolnej znalazło się 46 nastolatków w wieku od 16 do 18 lat z klas I, II i III dwóch liceów ogólnokształcących w Gdańsku.

³⁸ B. Urban, dz. cyt.; M. Ciosek, dz. cyt.

³⁹ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004.

Średnia wieku w grupie kryterialnej wynosiła 17,41 lat, zaś w grupie kontrolnej 17,33 lata. Obie badane grupy wypełniły kwestionariusz wraz z oceną planów w niecałą godzinę. Osoby z grupy kryterialnej wypełniały kwestionariusz niechętnie, co może wiązać się z kilkoma czynnikami: nadmiernością badań w ośrodkach, co zniechęca do wypełniania kwestionariuszy, żmudnością (trzeba wymyślić plany, a następnie ocenić każdy na 17 wymiarach), obawami o ujawnienie tajemnic, z których będą musieli się tłumaczyć, jak również trudnościami w sferze poznawczej, których konsekwencją jest brak refleksji i myślenia o własnym myśleniu.

Z analizy demograficznej badanych wynika, że w grupie kryterialnej 74,36% osób pochodzi z rodzin niepełnych. Około 17,95% osób pochodzi z rodzin w separacji, 28,205% z rodzin po rozwodzie, a 28,205% straciło jednego lub oboje rodziców w wyniku śmierci. W grupie kontrolnej jedynie 15,38% stanowiły osoby wychowujące się w rodzinach niepełnych. Nie zarejestrowano rodzin w separacji, 12,82% pochodziło z rodzin po rozwodzie, oraz 2,56% stanowiły osoby których jedno lub oboje rodziców odeszło w wyniku śmierci. Młodzież z rodzin pełnych w grupie kryterialnej to 25,64%, zaś w grupie kontrolnej to 84,62%.

W celu uzyskania danych zastosowano standardową ankietę socjodemograficzną oraz Kwestionariusz Planów Osobistych B.R. Little'a. KPO jest metodą, która wyrosła z założeń klinicznych. Osoby badane prosi się o sformułowanie dowolnej liczby planów (ze względu na ograniczenia graficzne kwestionariusza mieści się maksymalnie 10 planów). Następnym zadaniem jest ocena w skali od 0 (słabe natężenie) do 10 (silne natężenie), każdego ze stworzonych planów na siedemnastu wymiarach. Owe siedemnaście wymiarów wchodzi w skład pięciu faktorów, które wyodrębnił B.R. Little na podstawie analizy czynnikowej: **czynnik znaczenia** (ważność, zadowolenie, zgodność planu z różnymi wartościami podmiotu, identyfikacja z planem, zaangażowanie w plan); **czynnik struktury** (inicjacja planu, kontrola nad realizacją planu, adekwatność czasu, negatywny wpływ na inne plany, pozytywny wpływ na inne plany); **czynnik wspólności** (ujawnianie planów innym osobom, liczenie się z ich ocenami); **czynnik skuteczności** (ocena prawdopodobieństwa sukcesu ostatecznego wyniku i oceny dotychczasowych wyników); **czynnik stresu** (stres, trudność, wyzwanie) (Little, Leci, Watkinson, 1992):

Jak ważny jest dla Ciebie plan? – **ważność**

Jak dużo zadowolenia daje Ci praca nad planem? – **zadowolenie**

Jak trudny do zrealizowania jest dla Ciebie plan? – **trudność**

W jakim stopniu inni wiedzą o tym planie? – **wiedza innych**

Jaki wpływ masz na realizację planu? – **wpływ**

W jakim stopniu rozpocząłeś realizację tego planu? – **stopień rozpoczęcia**

Jak bardzo stresująca jest dla Ciebie realizacja planu? – **stres**

Czy czas przez przeznaczony na realizację planu jest wystarczający? – **wystarczający czas**

Jakie jest prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu w realizacji planu – **prawdopodobieństwo**

W jakim stopniu identyfikujesz się z planem? – **identyfikacja**

Jak ważna jest dla Ciebie ocena planu przez innych? – **ocena innych**

W jakim stopniu plan zgadza się z Twoimi wartościami? – **zgodność z wartościami**

W jakim stopniu plan pomoże Ci w realizacji innych planów? – **pomoc**

W jakim stopniu plan utrudnia realizację innych planów? – **utrudnienie**

Jak oceniasz swoje dotychczasowe postępy w realizacji planów? – **postępy**

W jakim stopniu plan jest dla Ciebie wyzwaniem? – **wyzwanie**

W jakim stopniu angażujesz się w realizację planu? – **stopień zaangażowania**

Metoda Little'a uwzględnia każdą perspektywną aktywność, co jest zarówno jej wadą jak i zaletą. Decyzja o wyborze omawianej metody wynika z badania tak specyficznej społeczności o uszczuplonych zdolnościach poznawczych i moralnych, zatem każda aktywność, nawet mało istotna z punktu widzenia szeroko pojętej normy jest warta odnotowania i opisanie. W artykule zamieszczono i omówiono głównie wyniki różniące istotnie statystycznie obydwie grupy pod względem parametrów ogólnych planów życiowych.

Wyniki badań własnych

Zastosowany test α Kołmogorowa-Smirnowa wykazał brak normalności rozkładu. Weryfikacji postawionych w pracy hipotez badawczych dokonano za pomocą nieparametrycznego testu U Manna-Whitneya, dla obu prób niezależnych. Wszystkie obliczenia wykonano z wykorzystaniem pakietu statystycznego SPSS. Jako poziom graniczny przyjęto poziom istotności $p = 0,05$.

Struktura planów życiowych młodzieży niedostosowanej społecznie

Obydwie badane grupy oceniły następujące plany w sposób istotnie statystycznie różny: edukacyjne, zawodowe, związane z własnym wyglądem, życzeniowe, związane z własnym rozwojem, rodzinne, zdrowotne, ekonomiczne, towarzyskie, moralno-duchowe i związane z zainteresowaniami. W związku z objętością artykułu ograniczono się do analizy wybranych planów, zdaniem autorów kluczowych dla procesu resocjalizacji i rokowania poprawy. Pominięto analizę planów życzeniowych (mało realistycznych np. zostać piosenkarką, zagrać w filmie) oraz planów związanych z własnym wyglądem („zrobić sobie piercing”, „zrobić sobie nowy tatuaż”). W ocenie autorów zmiany w wyglądzie bywają wtórne do zmian w innych obszarach np. bardziej pierwotnych jak plany zdrowotne czy plany zawodowe. W tabelach przedstawiono tylko wartości istotnie statystycznie różniące obydwie grupy.

Przykładowe plany edukacyjne to: „zdać angielski” czy „skończyć szkołę”, „skończyć kurs”, „zdać prawo jazdy”. Jak wynika z tabeli i wykresu 1 obydwie badane grupy różnią się od siebie pod względem 12 z 17 parametrów ocen planów edukacyjnych. Wyniki istotnie

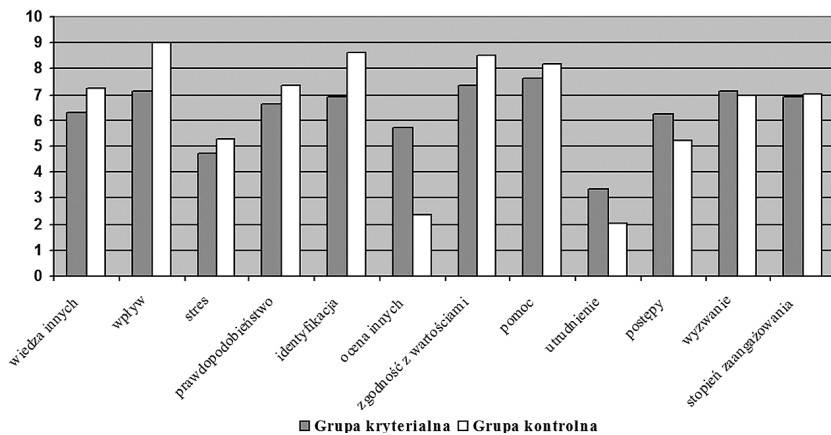
wyższe uzyskała grupa kryterialna w zakresie: ocena planów przez innych, utrudnienie w realizacji innych planów, dotychczasowe postępy w realizacji planów i wyzwania w realizacji planów. Wyniki istotnie niższe uzyskała grupa kryterialna w zakresie: wiedza innych na temat planów edukacyjnych, wpływ na realizację planów, stres, prawdopodobieństwo w realizacji planów edukacyjnych, zgodność planów z wartościami, pomoc planów edukacyjnych w realizacji innych planów, zaangażowanie w plan.

Tabela 1. Ocena planów edukacyjnych

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Wiedza innych				
Grupa kryterialna	6,30	3,55	0,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	7,26	2,03	1,50	10,00	
	Wpływ				
Grupa kryterialna	7,12	2,61	1,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	9,00	0,96	7,00	10,00	
	Stres				
Grupa kryterialna	4,73	3,41	0,00	10,00	0,007
Grupa kontrolna	5,30	2,47	0,00	10,00	
	Prawdopodobieństwo				
Grupa kryterialna	6,65	2,71	1,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	7,34	1,44	4,50	10,00	
	Identyfikacja				
Grupa kryterialna	6,92	2,71	1,00	10,00	0,002
Grupa kontrolna	8,60	1,65	4,00	10,00	
	Ocena innych				
Grupa kryterialna	5,69	3,94	0,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	2,39	2,52	0,00	8,00	
	Zgodność z wartościami				
Grupa kryterialna	7,35	2,67	0,50	10,00	0,004
Grupa kontrolna	8,54	1,71	2,33	10,00	
	Pomoc w realizacji innych planów				
Grupa kryterialna	7,65	2,77	0,00	10,00	0,005
Grupa kontrolna	8,21	2,01	1,00	10,00	

	Utrudnienie w realizacji innych planów				
Grupa kryterialna	3,37	3,13	0,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	2,06	1,94	0,00	7,00	
	Dotychczasowe postępy				
Grupa kryterialna	6,25	3,10	0,00	10,00	0,042
Grupa kontrolna	5,21	2,39	1,00	10,00	
	Wyzwanie				
Grupa kryterialna	7,17	3,05	0,00	10,00	0,010
Grupa kontrolna	6,97	2,01	3,33	10,00	
	Stopień zaangażowania				
Grupa kryterialna	6,91	3,18	0,00	10,00	0,030
Grupa kontrolna	7,04	2,25	2,00	10,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 1. Ocena planów edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne.

Wyższy wskaźnik ważności oceny planów edukacyjnych przez innych u młodzieży z MOW może być efektem większej kontroli nad procesem przyswajania wiedzy w ośrodku w wyniku systematyzacji i indywidualizacji procesu nauczania, także poprzez zajęcia wyrównawcze. Z drugiej strony świadczyć może o zewnętrznej motywacji uczenia się, gdyż postępy w nauce wiążą się z przywilejami. Wniosek ten można wysnuć na podstawie wyższego, niż w grupie kontrolnej, poczucia, że plany edukacyjne utrudniają realizację innych planów. Proces uczenia się jest zależny od nastawienia (motywacji zewnętrznej lub wewnętrznej, której emanacją jest przekonanie na temat osobistej korzyści z przyswajanej wiedzy),

ale też dotychczasowych doświadczeń i treningu w uczeniu się. Redukcja zaległości stanowi duże wyzwanie dla wychowanka a sposobem na utrwalanie jest powtarzanie materiału, które zajmuje wiele czasu, jeśli wychowanek chce uzyskać satysfakcjonujące wyniki. W MOW w Malborku istnieje możliwość nadrobienia wieloletnich opóźnień szkolnych poprzez ukończenie dwóch klas w ciągu jednego roku szkolnego, czyli tzw. promocja śródroczna.

W zakresie planów zawodowych obydwie grupy różnią się od siebie pod względem sześciu ocen planów zawodowych (tab. i rys. 2).

Jak widać grupa kryterialna uzyskała istotnie wyższy wynik w zakresie: stopień rozpoczęcia planów zawodowych i ocena planów przez innych. Przykładem planów zawodowych są: „znaleźć dobrą pracę”, „pracować jako mechanik”. Podobnie jak w przypadku planów edukacyjnych istotnie wyższy wynik związany z ważnością ocena innych może być interpretowany w kategoriach realizacji oczekiwanych zmian i wpływu kontroli ośrodka. Niższa identyfikacja i zgodność z wartościami planów zawodowych stanowi z jednej strony reminiscencję światopoglądu czyli w ujęciu Czesława Czapówa systemu skryptów poznawczych obejmujących sądy o rzeczywistości oraz hierarchii wartości⁴⁰ sprzed pobytu w ośrodku (brak myślenia o paraniu się pracą zawodową), z drugiej być może realistyczną jednak ocenę własnych możliwości zdobycia pracy na obecnym rynku (lepiej cokolwiek robić, niż być bez pracy).

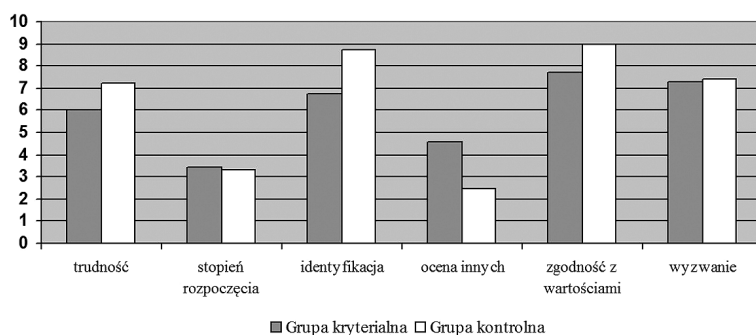
Tabela 2. Ocena planów zawodowych

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Trudność				
Grupa kryterialna	6,04	2,96	0,00	10,00	0,033
Grupa kontrolna	7,25	1,83	4,00	10,00	
	Stopień rozpoczęcia				
Grupa kryterialna	3,45	3,64	0,00	10,00	0,044
Grupa kontrolna	3,29	2,81	0,00	10,00	
	Identyfikacja				
Grupa kryterialna	6,76	3,12	0,00	10,00	0,001
Grupa kontrolna	8,71	1,72	5,00	10,00	
	Ocena innych				
Grupa kryterialna	4,59	4,12	0,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	2,44	2,38	0,00	8,00	

⁴⁰ Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa 1971.

	Zgodność z wartościami				
Grupa kryterialna	7,69	2,45	2,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	9,00	1,27	6,50	10,00	
	Wyzwanie				
Grupa kryterialna	7,29	3,01	0,00	10,00	0,046
Grupa kontrolna	7,40	2,09	1,00	10,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2. Ocena planów zawodowych

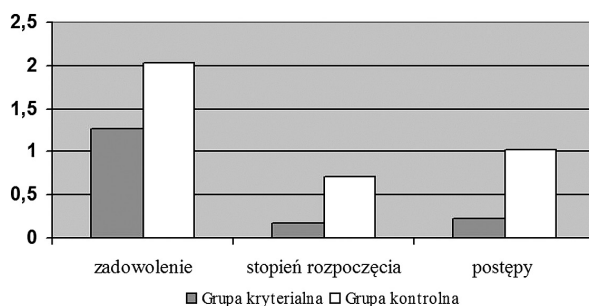
Źródło: opracowanie własne.

Warto zwrócić uwagę na obraz planów związanych z własnym rozwojem. Obydwie grupy różnią się od siebie pod względem trzech ocen (tab. i rys. 3).

Tabela 3. Ocena planów związanych z własnym rozwojem

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Zadowolenie				
Grupa kryterialna	1,26	1,60	0,00	10,00	0,001
Grupa kontrolna	2,03	2,53	0,16	9,00	
	Stopień rozpoczęcia				
Grupa kryterialna	0,18	1,12	0,00	7,00	0,023
Grupa kontrolna	0,72	1,92	0,00	8,00	
	Postępy				
Grupa kryterialna	0,23	1,44	0,00	9,00	0,037
Grupa kontrolna	1,03	2,56	0,00	10,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Ocena planów związanych z własnym rozwojem

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 3 i wykresu 3, wynika, że podopieczni ośrodka są istotnie statystycznie mniej zadowoleni z planów rozwojowych, deklarują słabsze postępy i niższy stopień rozpoczęcia realizacji tychże w porównaniu z grupą kontrolną. Typowym przykładem planów związanych z własnym rozwojem są: „przestać się wściekać”, „nauczyć się opanowywać”, „nie być agresywnym”, „nie dać się już sprowokować” czy „walczyć z lenistwem”. Zrozumiały wydaje się uzyskany wynik w świetle funkcjonowania wychowanka MOW. Nadzieję budzi jednak typ narracji. Zrozumienie konsekwencji i problemów wynikających z zachowań typu *acting out* stanowi ważną informację dla wychowawcy. W resocjalizacji podobnie jak w psychoterapii im większa zdolność do refleksji świadcząca o rozwoju poznawczym, tym lepsze rokowania poprawy⁴¹.

Kolejną kategorią planów którym warto się przyjrzeć są plany rodzinne. Obydwie grupy różnią się od siebie pod względem trzech ocen (tab. i rys. 4).

Wyraźnie widać, że wychowankowie oceniają, że są bardziej zaawansowani w realizacji planów rodzinnych, niż młodzież z grupy kontrolnej, jednoznacznie deklarując, że plany rodzinne są trudne do realizacji. Są też oceniane jako istotnie mniej zgodne z wartościami, niż te same plany osób z grupy kontrolnej. Ten pozornie niespójny wynik jest egemplifikacją bardzo złożonej a zarazem trudnej sytuacji rodzinnej wychowanków. Przykłady planów rodzinnych dotyczą różnych obszarów rodziny np. „wrócić do domu”, „żyć z matką”, „znaleźć porządną dziewczynę”. Ośrodek w Malborku jest placówką typowo męską przeznaczoną dla 100 chłopców. Zatem realizacja planów rodzinnych związanych z założeniem własnej rodziny raczej pozostaje w sferze pragnień i marzeń. Wychowankowie z jednej strony tęsknią za własną rodziną, lecz miotają nimi skrajne odczucia. Jeden z podopiecznych na pytanie czy tęskni za rodzicami odpowiedział ze złością: „tylko za matką, bo ojca nie

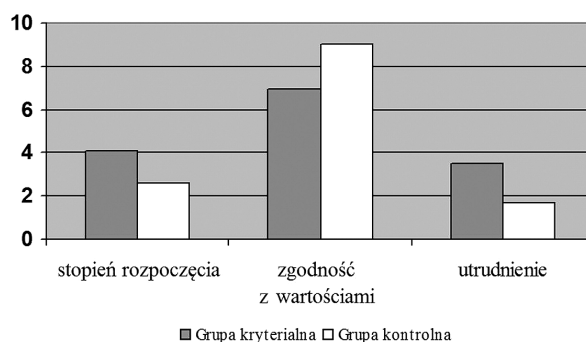
⁴¹ G.N. Holmbeck, R.N. Greenley, E.A. Franks, *Zagadnienia i aspekty rozwojowe w badaniach i praktyce*, [w:] *Psychoterapia dzieci i młodzieży: metody oparte na dowodach*, A.E. Kazdin, J.R. Weisz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

pamiętam więc, jak mam za nim tęsknić!” Ten sam wychowanek zadeklarował później, że chciałby wrócić do domu pod warunkiem, że matka nie będzie piła.

Tabela 4. Ocena planów rodzinnych

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Stopień rozpoczęcia				
Grupa kryterialna	4,11	3,40	0,00	10,00	0,015
Grupa kontrolna	2,59	1,93	0,00	6,33	
	Zgodność z wartościami				
Grupa kryterialna	6,97	2,71	0,50	10,00	0,003
Grupa kontrolna	9,00	1,57	4,00	10,00	
	Utrudnienie				
Grupa kryterialna	3,53	3,30	0,00	10,00	0,036
Grupa kontrolna	1,68	2,40	0,00	7,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 4. Ocena planów rodzinnych

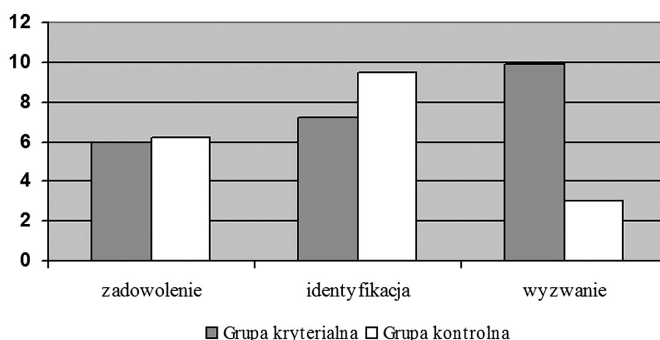
Źródło: opracowanie własne.

Nie bez znaczenia wydaje się poddanie analizie planów zdrowotnych. Tak jak poprzednio i tutaj obydwie grupy różnią się od siebie pod względem trzech ocen (tab. i ryc. 5).

Tabela 5. Ocena planów zdrowotnych

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Zadowolenie				
Grupa kryterialna	6,00	4,69	1,00	10,00	0,015
Grupa kontrolna	6,25	1,50	5,00	8,00	
	Identyfikacja				
Grupa kryterialna	7,25	3,40	3,00	10,00	0,003
Grupa kontrolna	9,50	1,00	8,00	10,00	
	Wyzwanie				
Grupa kryterialna	9,92	0,16	9,67	10,00	0,036
Grupa kontrolna	3,00	4,08	0,00	9,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 5. Ocena planów zdrowotnych

Źródło: opracowanie własne.

Grupa kryterialna ocenia realizację własnych planów zdrowotnych jako zdecydowanie większe wyzwanie, niż czyni to młodzież z grupy kontrolnej. Typowymi przykładami planów zdrowotnych, które się pojawiały w ankietach to „przypakować” (zwiększyć masę mięśniową poprzez ćwiczenia), „rzucić fajki”, „nie ćpać”, ale i bardziej konstruktywne jak „regularnie ćwiczyć”, czy „schudnąć”. Rzucenie palenia czy deklaracja, aby nie używać alkoholu i narkotyków jest kwestią kłopotliwą dla wychowanka, gdyż utrzymanie abstynencji zależy od środowiska, do którego trafi po wyjściu z ośrodka, a także od własnej skuteczności odmawiania, co definiuje osobne zagadnienie w psychologii jakim jest koncepcja *self efficacy* Alberta Bandury. Zdolność do skutecznej odmowy, a przede wszystkim doświadczenie (trening) skutecznej odmowy, stanowi czynnik wzmacniający dla kontynuowania

postawy prozdrowotnej⁴². Podobnie jest w leczeniu uzależnień metodą społeczności terapeutycznej. Jednym z głównych predyktorów zachowania abstynencji jest unikanie powrotu do poprzedniego otoczenia, które stanowi swoisty kontekst, a zarazem amplifikator zachowań ryzykownych. W programie MOW w Malborku wyraźnie podkreśla się wielopłaszczyznowość działań profilaktycznych poprzez przygotowanie wychowanków do powrotu do ich środowiska rodzinnego lub pomoc w rozpoczęciu samodzielnego życia w innym środowisku⁴³.

Ciekawe wydaje się poddanie analizie planów ekonomicznych (tab. i rys. 6) mieszkańców ośrodka, zważywszy na fakt, że zdecydowana większość młodzieży z ośrodka pochodzi ze środowisk o niskim statusie materialnym, a najczęstszymi przyczynami umieszczenia w ośrodku przez właściwy organ prawny były, pomijając przestępstwa związane z przemocą, sprawy karne dotyczące kradzieży bądź wymuszeń. W zakresie planów ekonomicznych obydwie grupy różnią się od siebie istotnie pod względem: wiedzy innych o planach, wpływu planów na inne plany i stopnia rozpoczęcia realizacji planów ekonomicznych.

Mniejsza wiedza innych o planach ekonomicznych oraz mniejszy wpływ na realizację planów wynika z określonych warunków możliwości realizowania tychże. Zupełnie przy tym zaskakująca wydaje się deklaracja o stopniu rozpoczęcia planów. Przykładowe plany ekonomiczne formułowane przez młodzież z ośrodka to: „mieć fajny samochód”, „kupić sobie...”, „dobrze zarabiać”, „ustawić się”.

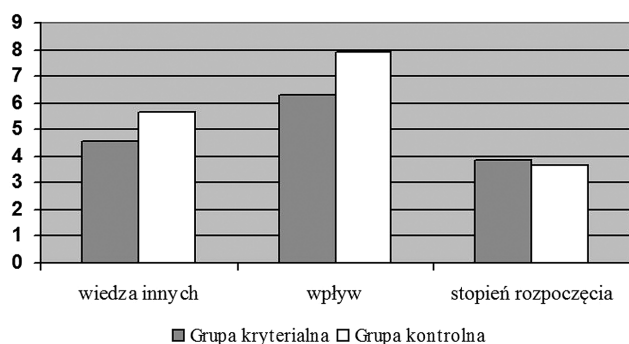
Tabela 6. Ocena planów ekonomicznych

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Wiedza innych				
Grupa kryterialna	4,57	3,51	0,00	10,00	0,030
Grupa kontrolna	5,67	2,26	2,00	10,00	
	Wpływ				
Grupa kryterialna	6,28	3,07	0,00	10,00	0,014
Grupa kontrolna	7,91	2,07	3,00	10,00	
	Stopień rozpoczęcia				
Grupa kryterialna	3,86	3,61	0,00	10,00	0,024
Grupa kontrolna	3,67	2,77	0,00	8,00	

Źródło: opracowanie własne.

⁴² J. Rogala-Oblękowska, *Przyczyny narkomanii*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Warszawa 1999.

⁴³ <http://mowmalbork.pl/index.php?pid=misja>

Rysunek 6. Ocena planów ekonomicznych

Źródło: opracowanie własne.

Typ narracji prezentowany w planach ekonomicznych świadczy o braku zdolności do pogłębionej refleksji, której owocem powinna być odpowiedź na pytanie w kategoriach operacyjnych „w jaki sposób” a nie „co”. Podobny sposób narracji prezentuje młodzież lecząca się z nalogu w ośrodkach MONAR. W początkowym okresie terapii formułują oczekiwania typu „mieć samochód”, zaś po kilku miesiącach pobytu w ośrodku ten sam plan ulega fluktuacji przyjmując formę „zarobić na samochód”⁴⁴. Nie należy wykluczyć, że i tutaj efektem pracy wychowawczej stanie się zmiana celu w plan. Aby cel, czyli pożądany przez jednostkę standard inicjujący działania na poziomie świadomym, wynikający z pobudek wolicjonalnych, został zrealizowany, konieczne jest wyobrażenie sobie sposobu jego realizacji⁴⁵.

Plany towarzyskie w okresie dorastania zajmują szczególne miejsce (tab. i rys. 7). Na okres adolescencji przypada zakończenie procesu separacji/indywidualizacji rozpoczętego w pierwszym roku życia⁴⁶. Emanacją tego kryzysu jest przeniesienie zainteresowań z rodziców na rówieśników, co nierzadko wiąże się z kontestacją dotychczasowych punktów odniesienia i bywa często źródłem intensywnych konfliktów z dotychczasowymi autorytetami: rodzicami, opiekunami i nauczycielami. Obydwie grupy różnią się w zakresie dwóch ocen parametrów planów: identyfikacją i zgodnością z wartościami planów towarzyskich.

⁴⁴ M. Szulc, *Procesy planowania w uwalnianiu się młodzieży z nalogu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.

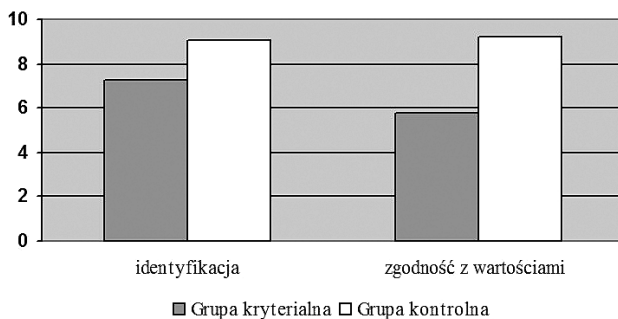
⁴⁵ T. Mądrzycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1996.

⁴⁶ M. Orwid, K. Pietruszewska, *Psychiatria dzieci i młodzieży*, Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996.

Tabela 7. Plany towarzyskie

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Identyfikacja				
Grupa kryterialna	7,25	2,91	3,00	10,00	0,000
Grupa kontrolna	9,04	0,98	7,00	10,00	
	Zgodność z wartościami				
Grupa kryterialna	5,75	2,96	1,00	10,00	0,004
Grupa kontrolna	9,22	1,08	6,00	10,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 7. Plany towarzyskie

Źródło: opracowanie własne.

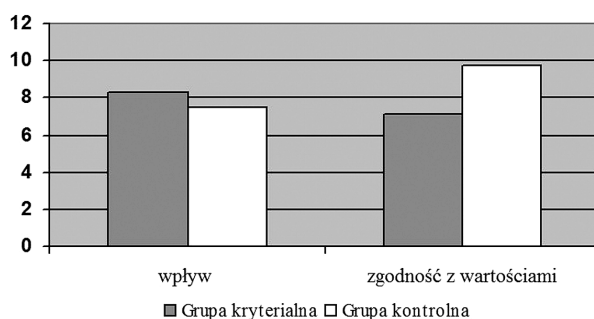
Jak wynika z wykresu chłopcy z MOW słabiej identyfikują się z planami towarzyskimi, a zarazem deklarują niższą zgodność omawianych planów z wyznawanymi wartościami niż grupa porównawcza. Aby zrozumieć uzyskany wynik należy spojrzeć na plany towarzyskie pod kątem ich zawartości treściowej. Najczęściej pojawiały się sformułowania: „spotkać dziewczynę”, „rozegrać mecz”, „znaleźć lepsze towarzystwo”. W rozmowach z podopiecznymi dawało się odczuć deklaratywność planów, poczucie, że taki plan „zadowoli” badacza, a co najważniejsze będzie zgodny z oczekiwaniami zmiany w procesie resocjalizacji. Choć ankiety były anonimowe, badani mogli zakładać, że w jakiś sposób zostaną zidentyfikowani, a to może oznaczać kłopoty, jeśli zbyt wiele prawdy o rzeczywistych planach ujawnią. Może być i tak, że antycypacja zmiany środowiska w przyszłości postulowana w programie ośrodka, wiąże się ze zmianą towarzystwa. Wychowankom trudno zatem wyobrazić sobie siebie w nowym otoczeniu. Jest to wynik niepewności tego, co może ich spotkać i w jaki sposób odnajdą się w nowej rzeczywistości.

Plany moralno-duchowe stanowią niezwykle interesujący obszar związany z delikatną sferą sumienia i duchowości. Obydwie grupy różnią się w zakresie dwóch parametrów ocen planów: wpływu i zgodności z wartościami planów moralno-duchowych (tab. 8, rys. 8).

Tabela 8. Plany moralno-duchowe

	Średnia	SD	Min	Max	p
	Wpływ				
Grupa kryterialna	8,28	1,54	6,00	10,00	0,037
Grupa kontrolna	7,45	3,47	1,00	10,00	
	Zgodność z wartościami				
Grupa kryterialna	7,11	2,89	2,00	10,00	0,001
Grupa kontrolna	9,75	0,42	9,00	10,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 8. Plany moralno-duchowe

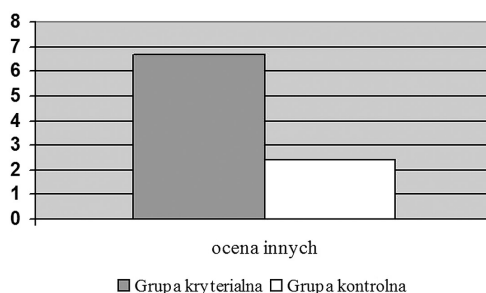
Źródło: opracowanie własne.

Wychowankowie ośrodka deklarują większy wpływ na realizację planów, za to niższą zgodność z wartościami. Przykładowe plany z tej kategorii to: „przeprześć się z matką”, „nie kłaść więcej”, „iść do spowiedzi”, „nie oszukiwać”, „przeprześć Pana Boga”, „modlić się codziennie”. W kwestii treściowej można zauważyć dużą różnorodność. Plany z kategorii moralno-duchowych nie pojawiły się u wszystkich badanych. Ci którzy je zadeklarowali, często byli niezbyt spójni w wypowiedziach podczas wywiadu. Na przykład z jednej strony twierdzili, że mogą od razu przeprześć matkę, ale z drugiej to z jej powodu znaleźli się w ośrodku. Charakterystyczną cechą podczas prowadzonych rozmów było rozdrażnienie wychowanków, gdy sami uświadamiali sobie niespójność własnych wypowiedzi. Często też próbowali znaleźć uzasadnienie dla swojego dotychczasowego funkcjonowania stosując specyficzną moralność zwaną potocznie „moralnością Kalego”.

Tabela 9. Plany związane z zainteresowaniami (hobby)

	Średnia	SD	Min	Max	Max	p
	Ocena innych					
Grupa kryterialna	6,67	4,80	0,00		10,00	0,007
Grupa kontrolna	2,40	2,71	0,00		10,00	

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 9. Plany związane z zainteresowaniami (hobby)

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnią kategorią planów, które różniły badane grupy były plany związane z zainteresowaniami. Autorzy artykułu jako praktycy przykładają dużą wagę do rozbudzania i podtrzymywania zainteresowań oraz pozytywnych konsekwencji posiadania hobby u młodzieży. John Dewey⁴⁷ zwracał uwagę na znaczenie zainteresowań dla rozbudzenia i podtrzymania wysiłku młodzieży celem ugruntowania zasad kształcenia, zaś one same są przejawem ciekawości poznawczej⁴⁸. Twórcza resocjalizacja wykorzystuje drzemiące potencjały człowieka w celu zmiany tożsamości i spojrzenia na siebie z szacunkiem, jako na człowieka transgresyjnego w pozytywnym znaczeniu, który intencjonalnie wykracza poza to czym jest i co posiada⁴⁹. Badani różnią się w zakresie odpowiedzi na pytanie jak ważna jest w ich mniemaniu ocena planów przez innych.

Wyraźnie widać, że dla młodzieży przebywającej w ośrodku znacznie większe znaczenie ma ocena własnych planów hobby przez innych, niż dla osób z grupy kontrolnej. Wynik ten można wiązać z bogatą ofertą rozwoju zainteresowań w ośrodku w Malborku, motywacją do rozwijania zainteresowań, skupieniem uwagi wychowanków poprzez

⁴⁷ J. Dewey, *Szkola i dziecko*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.

⁴⁸ A. Gurycka, *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*, Warszawa 1978.

⁴⁹ Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2006; J. Kozielecki, *Koncepcja transgresyjna człowieka. Analiza psychologiczna*, PWN, Warszawa 1987.

okoliczności pobytu w ośrodku na jakieś konstruktywnej aktywności. Najczęściej bowiem plany związane z zainteresowaniami mają związek z tym, co poza nauką oferuje ośrodek, choć nie tylko. Oprócz planów związanych z osiągnięciami sportowymi pojawiły się także palny typu „śpiewać hip-hop”, albo „zostać DJ-jem”⁵⁰.

Ocena osiągnięć w realizacji zainteresowań przez otoczenie jest ważnym aspektem pozytywnej konkurencji, a więc skanalizowaniem energii młodzieży w sposób akceptowany społecznie. Z jednej strony to oczekiwanie pozytywnej oceny wychowawców, z drugiej podziw i zazdrość kolegów, że jest się w czymś lepszym od innych, np. w aktywności sportowej. Ośrodek w Malborku proponuje wychowankom zróżnicowane formy aktywności i ukierunkowanie zainteresowań poprzez zajęcia teatralne, warsztaty ekologiczne i zajęcia techniczne. Pozwala też zrealizować przydatne w przyszłości umiejętności dające konkretne kwalifikacje zawodowe i uprawnienia jak: kurs spawacza, kurs operatora dźwigu, kurs prawa jazdy, czy kurs operatora sztaplarki.

Podsumowanie

Celem badań było określenie szczegółowej oceny planów życiowych młodzieży niedostosowanej społecznie przebywającej w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Malborku. Uzyskane wyniki świadczą o uszczupleniu zdolności procesu planowania wychowanków MOW w porównaniu z aktywnością grupy kontrolnej pod tym względem. Obydwie badane grupy różnią się w zakresie oceny planów edukacyjnych, zawodowych, związanych z własnym rozwojem, rodzinnych, zdrowotnych, ekonomicznych, towarzyskich, moralno-duchowych i związanych z zainteresowaniami. Młodzież niedostosowana społecznie tworzy mniej planów oraz mniejszą liczbę kategorii planów niż osoby z grupy kontrolnej. Różnią się także pod względem treściowej analizy planów. Z jednej strony pojawia się niespójność wypowiedzi, z drugiej próba stworzenia dla siebie realnej przestrzeni na przyszłość, choć liczy się „tu i teraz”. W odczuciu autorów mamy tu do czynienia z typowym dla adolescencji kryzysem tożsamości, na który nałożyły się specyficzne doświadczenia wychowanków, związane z jednej strony z dysfunkcyjną rodziną, z drugiej próbą odnalezienia się w specyficznych warunkach życia jakie tworzy ośrodek

Warto podjąć badania nad procesem planowania u osób wykluczonych społecznie nie tylko ze względu na wartość naukową takiego działania. Badacze zgodni są, że dobrze zaprojektowana celowa aktywność człowieka wiele mówi o nim samym i jest ważnym obszarem życia psychicznego. Umiejętne stymulowanie myślenia o przyszłości u osób o uszczuplonych zdolnościach planowania przyczynia się do indywidualnego wzrostu i spojrzenia na życie z szerszej perspektywy, co wpływa na jakość życia. Wydaje się również, że warto

⁵⁰ DJ – człowiek prezentujący muzykę z płyt na dyskotekach – często w nowoczesnych klubach DJ miksuje muzykę z różnych płyt.

podjąć się badań nad dynamiką procesu planowania wśród wychowanków ośrodków, by określić czy pobyt w ośrodku modyfikuje strukturę aktywności celowej.

Streszczenie

Tworzenie planów stanowi przejaw aktywności człowieka na poziomie świadomym. Człowiek, jako aktywny układ samodzielnie poszukujący informacji, reintegruje własne doświadczenia, poddaje je modyfikacji poprzez kontekst, dzięki czemu stają się one narzędziem poznawczej kontroli człowieka nad otoczeniem i sobą samym. Te doświadczenia służą między innymi konstruowaniu oczekiwań, planów działań, formułowaniu aspiracji. Celem badań była odpowiedź jak wygląda struktura planów życiowych osób niedostosowanych społecznie umieszczonych w ośrodkach wychowawczych. Jak wskazują wyniki badań osoby niedostosowane społecznie różnią się istotnie od młodzieży z grupy kontrolnej pod względem struktury i oceny planów mierzonych za pomocą Kwestionariusza Planów Osobistych B.R. Little'a.

Słowa kluczowe: resocjalizacja, niedostosowanie społeczne, plany życiowe.

Abstract

Structure of Life's Plans of Socially Maladjusted Young People

The plans creating is a sign of human activity on the conscious level. Plans prove the creativity of the man. Plans permit to see the man as the active author. Life plans are modified by life experiences. The aim of research was to illustrate a structure of life plans of socially maladjusted young people. The study used B.R Little's Personal Project Analyses (PPA). The studies show that socially maladjusted adolescents differ in the assessment of plans and evaluation of youth in the control group.

Key words: social maladjustment, resocialization, life plans.

Bibliografia

- Baumeister R.F., *Escaping the self*, Basic Books, New York 1991.
- Cantor N., Zirkel S., *Personality, cognition, and purposive behavior*, [w:] *Handbook of personality: Theory and research*, Pervin L. (red.), Guilford, New York 1990, s. 125–164.
- Ciosek M., *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*, Wydawnictwo Archidiecezji Gdańskiej Stella Maris, Gdańsk 1996.
- Czapów Cz., Jedlewski S., *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa 1971.
- Dewey J., *Szkola i dziecko*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.
- Doliński D., Łukaszewski W., *Typy motywacji*, [w:] *Psychologia*, Strelau J. (red.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Giddens A., *Sociologia*, PWN, Warszawa 2004.

- Gollwitzer P.M., *The volitional benefits of planning*, [w:] *The psychology of action: Linking cognition and motivation to behavior*, Gollwitzer P.M., Bargh J.A. (red.), The Guilford Press, New York 1996, s. 287–312.
- Grzegorzewska M., *Wybór pism*, PWN, Warszawa 1964.
- Górski S., *Metodyka resocjalizacji*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1985.
- Gurycka A., *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*, Warszawa 1978.
- Hilgard E.R., *Wprowadzenie do psychologii*, PWN, Warszawa 1967.
- Holmbeck G.N., Greenley R.N., Franks E.A., *Zagadnienia i aspekty rozwojowe w badaniach i praktyce*, [w:] *Psychoterapia dzieci i młodzieży: metody oparte na dowodach*, Kazdin A.E., Weisz J.R. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2006.
- Konopnicki J., *Niedostosowanie społeczne*, PWN, Warszawa 1971.
- Kozielecki J., *Psychologiczna teoria decyzji*, PWN, Warszawa 1975.
- Kozielecki J., *Koncepcja transgresyjna człowieka. Analiza psychologiczna*, PWN, Warszawa 1987.
- Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995.
- Lewicki A., Paryzek L., Waligóra B., *Podstawy psychologii penitencjarnej*, [w:] *Psychologia kliniczna*, Lewicki A (red.), PWN, Warszawa 1969.
- Little B.R., *Personal projects analysis: Trivial pursuits, magnificent obsessions, and search for coherence*, [w:] *Personality psychology: Recent trends and emerging directions*, D.M. Buss, N Cantor (red.), Springer-Verlag, New York 1989, s. 15–31.
- Little B.R., *Personal projects and distributed self: Aspects of a conative psychology*, [w:] *Psychological perspective on the self*, Suls J. (red.), Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale 1993, s. 211–241.
- Little B.R., Leci L., Watkinson B., *Personality and personal project: Linking Big Five and PAC units of analysis* „Journal of Personality and Social Psychology” 1992, Vol. 44, no 6.
- Little B.R., McGregor I., *Personal projects, happiness, and meaning: On doing well and being yourself*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1998, Vol. 74, no 2.
- Makowski A., *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*, PWN, Warszawa 1994.
- Mądrzycki T., *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1996.
- Mądrzycki T., *Osobowość a plany życiowe*, „Przegląd Psychologiczny” 1996, Vol. 3–4, t. 39, s. 7–28.
- Miller G.A., Galanter E., Pribram K.H., *Plany i struktura zachowania*, PWN, Warszawa 1980.
- Nawrat R., *Orientacja Temporalna. Przegląd technik pomiaru i wyników badań*, „Przegląd Psychologiczny” 1981, Vol. 24, nr 1.
- Nurmi J., *Planning, motivation, and evaluation in orientation to the future: A latent structure analysis*, „Scandinavian Journal of Psychology” 1989, Vol. 30, Iss. 1, s. 64–71.
- Orwid M., Pietruszewska K., *Psychiatria dzieci i młodzieży*, Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996.
- Palys T.S., Little B.R., *Perceived life satisfaction and the organization of personal project systems*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1983, Vol 44(6), s. 1221–1230.
- Pervin L.A., *Psychologia osobowości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Pospiszył I., *Patologie społeczne*, PWN, Warszawa 2008.
- Pospiszył K., Żabczyńska E., *Niedostosowanie społeczne – przejawy, przyczyny, sposoby terapii*, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 1978.

- Pospiszył K., Żabczyńska E., *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, PWN, Warszawa 1980.
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2000.
- Rogała-Oblękowska J., *Przyczyny narkomanii*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Warszawa 1999.
- Sikorski W., *Aspiracje edukacyjno-zawodowe młodzieży niedostosowanej społecznie*, „Szkola Specjalna” 1997, nr 2, s. 70–77.
- Stanik J.M., *Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, Urban W., Stanik J. M. (red.), PWN, Pedagogium: Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Warszawa 2008.
- Strelau J., *Temperament, osobowość, działanie*, PWN, Warszawa 1985.
- Syrek E., *Aspiracje życiowe młodzieży niedostosowanej społecznie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1986.
- Szewczuk W., *Psychologia: zarys podręcznikowy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.
- Szulc M., *Procesy planowania w uwalnianiu się młodzieży z nałogu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
- Tyszkowa M., *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.
- Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań*, „Resocjalizacja” t. 1, PWN, Warszawa 2008.
- Wolan T., *Resocjalizacja: uwarunkowania, doświadczenia, projekty zmian. (Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – korektywną, uczącą się organizacją)*, Biuro Wydawnictw i Upowszechnień Kontrakt, Chorzów 2005.
- Wójcik D., *Nieprzystosowanie społeczne młodzieży. Analiza psychologiczno-kryminologiczna*, PAN, Warszawa 1984.
- Zaleski Z., *Psychologia zachowań celowych*, PWN, Warszawa 1991.